

Reflexia biedermeieru v slovenskej literárnej historiografii

Miloslav Vojtech

VOJTECH, M.: Biedermeier in Slovak Literary Historiography
SLOVENSKÁ LITERATÚRA, vol. 68, 2021, no. 5, pp. 479-494

DOI: <https://doi.org/10.31577/slovlit.2021.68.5.1>

ORCID ID: 0000-0002-5377

Key words: Slovak literature,
Biedermeier, literary historiography,
periodization of literature

The article provides an insight into the conceptualisations of Biedermeier in Slovak literary historiography from the 1930s to the present day. It maps the process of establishment of the term in literary-historical discourse in the first half of the 20th century and points out the role German Literary Studies played in it. The article analyses the transformation of the term adopted from German literary theory in the 1930s and 1940s. In these decades, M. Pišút and A. Mráz applied Biedermeier to the study of Slovak literature. They identified features of this style – alongside the dominant Classicism and the early Romanticism – in several literary works and authorial styles. In the latter half of the 20th century, Biedermeier was researched by S. Šmatlák, V. Marčok, and J. Noge. The article also touches upon typological definition of Biedermeier in Slovak poetry and fiction of the 19th century, the relationship of this style with pre-Romantic and Romantic literature, the revitalisation of Biedermeier in the second half of the 19th century, and current research that focuses on Biedermeierian configurations of Realism and looks for its origins in pre-1815 texts.

Kľúčové slová: slovenská literatúra,
biedermeier, literárna historiografia,
periodizácia literatúry

Termin *biedermeier* ako pomenovanie istých špecifických typologických črt slovenskej literatúry 19. storočia, ktorý sa už dávnejšie stal pevnou súčasťou dejín výtvarného i úžitkového umenia, sa začal v slovenskej literárnej historiografii znovu intenzívnejšie presadzovať najmä od deväťdesiatych rokov 20. storočia. Stimulatívne v tomto smere pôsobila najmä česká literárna historiografia, ktorá po roku 1989 tento pojem nielen opätovne vzkriesila k životu, ale rozšírila výrazne jeho záber a zbavila ho ideologizujúcich výkladov minulosti, ktoré ho zjednodušene chápali ako výraz doby, keď „ešte plne vládol katolicizmus ako ideologická opora poslednej vývojovej fázy feudálneho absolutizmu, rozkladaného už prudkým rozvojom kapitalistických peňažných vzťahov“ (Táborská 1983: 24). *Biedermeier* sa pokladal jednostranne najmä za odraz hospodárskeho a sociálneho vzostupu stredných vrstiev, ako synonymum „filisterstva, ale zároveň aj útulnosti, pohody a pokoja rodinného prostredia uzavretého pred svetom“ (Táborská 1983: 24).

Ak podrobne sledujeme výskum *biedermeieru* v slovenskej literárnej historiografii a proces jeho etablovania v slovenskom literárnohistorickom diskurze, je evidentné, že ide o pojem, ktorý už v dávnejšej minulosti zažíval obdobia intenzívneho záujmu a následne núteného nezájmu či zabudnutia.

Analýza počiatkov výskumu *biedermeieru* v našom kultúrnom priestore však nie je možná bez zmapovania súvislostí s literárnovednou germanistikou. Ako je známe, pojem *biedermeier* bol pôvodne posmešným a parodickým označením literárnych a kultúrnych prejavov takzvaných predmarcových čias. Ako prví ho použili Ludwig Eichrodt (1827 – 1892) a Adolf Kußmaul (1822 – 1902), ktorí v mníchovských *Fliegende Blätter* v rokoch 1850 – 1857 vydávali paródiu na malomeštiacku poéziu prvej polovice 19. storočia (Sahánek 1938: 8). Vymysleli postavičku učiteľa Gottlieba *Biedermeiera*,¹ prostredníctvom ktorej sa vysmievali životným hodnotám predchádzajúcej epochy. Počas druhej polovice 19. storočia sa teda tento pojem spájal predovšetkým s naivným veršovníctvom prvej polovice 19. storočia. Prototypom tohto kultúrneho javu bol vidiecky učiteľ, ktorý „číta Bibliu, spieva a tvorí verše, ktorých komike nerozumie. Spája v sebe dve veci: naivné veršotepectvo a takmer detsky obmedzenú myseľ. Z takto komicky selankovitého učiteľa vidieckej školy niekde vo Švábsku sa stane zástupca pokojnej skromnej doby, stane sa „nosiťom občianskej kultúry““ (Sahánek 1938: 8-9).

Posmešné a satirické vnímanie predmarcového obdobia v rakúskej a nemeckej literatúre sa začalo pozvoľne prehodnocovať po roku 1900. Pomenovanie „*biedermeier*“ bolo postupne zbavené pejoratívneho nádychu a začalo sa používať ako označenie dobového životného štýlu a módy, neskôr aj výtvarného umenia a literatúry. Následne sa objavili práce, ktoré rehabilitovali a spopularizovali túto epochu.² Začali živé diskusie o *biedermeieri*, ktoré vyvrcholili v tridsiatych

1 Sémantika tohto mena sa vysvetľuje rôzne. Najčastejšie sa uvádza, že pomenovanie vzniklo ironickým spojením dobovo módného výrazu „*Biederkeit*“ (čestnosť) s bežným nemeckým priezviskom Meier. Niektoré interpretácie dodávajú, že adjektívum „*bieder*“ (cnostný, počestný) vo význame latinského „*virtus*“ bolo najmä v rakúskej oblasti veľmi časté, a odkazujú na jeho frekvenciu napríklad v bardskej poézii vienského osvietenca Michaela Denisa. Iná hypotéza uvádza, že toto pomenovanie vzniklo spojením mien dvoch seriálových postavičiek z časopisu *Fliegende Blätter*, *Biedermann*a a *Bummelmaiera*, do tretej zloženiny – *Biedermeier* (podrobnejšie Tvrdík 2015: 100).

2 Napríklad Hermann 1913, Boehn 1911, Houben 1924.

rokoch 20. storočia. Ani výskum *biedermeieru* sa však nevyhol dobovým politickým okolnostiam. Ako uvádza Ehrhard Bahr,

„*biedermeierovské* bádanie v súlade so svojimi konzervatívnymi východiskami a podporované predstavami tretej ríše sa sústredilo iba na tú literárnu tendenciu obdobia reštaurácie, ktorá bola viditeľná u Mörikeho, Drosteovej, možno aj u Grillparzera a iste aj u Stiftera, no určite však nebola prítomná u Heineho, Börna a mladonemcov. V znamení zbožnej rezignácie sa ako obľúbené témy *biedermeierovskej* literatúry osvedčili ľúbostné odriekania a poslušná vernosť, spätosť s prírodou a vlastou, materské šťastie, úcta k starobe a to, čo bolo s obľubou označované ako ‚služba čistému bytiu‘; ide teda o rýdzo ‚nemecké‘ cnosti, ktoré vychádzali skôr z ducha vlastnej doby. Pod vplyvom stále silnejúceho ideologizovaného záujmu o ‚svetový názor‘ zaostávala analýza literárneho štýlu za propagáciou *biedermeierovského*, životného pocitu“ (Bahr 2006: 337).

Práve v tridsiatych rokoch 20. storočia vyšlo viacero zásadných prác, ktoré stimulovali výskum *biedermeieru* aj v slovenskej literárnej historiografii. Potrebne je uviesť predovšetkým prácu Wilhelma Bietaka *Der Lebensgefühl des „Biedermeiers“ in der österreichischen Dichtung* (1931), ktorá do literárnej histórie uviedla pojem „*biedermeierovského* životného pocitu“, a štúdiu Hermanna Pongsa *Ein Beitrag zum Dämonischen im Biedermeier* (1935), ktorá uvažuje dokonca o tragikom a démonickom *biedermeieri*.

Na výskumy v oblasti rakúskej a nemeckej literatúry koncom tridsiatych rokov 20. storočia veľmi bezprostredne reagovala aj vtedajšia československá germanistika a čoskoro sa odrazili tiež v oblasti literárnovednej slovakistiky. Výskum otázok *biedermeieru* u nás teda siaha už do obdobia pred druhou svetovou vojnou a je spojený s Filozofickou fakultou Univerzity Komenského v Bratislave. Práve na jej pôde vznikla práca popredného českého germanistu Stanislava Sahánka (1883 – 1942)³ *Literární biedermeier v německém písemnictví* (1938), ktorá inšpirovala ďalšie výskumy problematiky v oblasti literárnovednej slovakistiky i bohemistiky. S. Sahánek vo svojej práci zhrnul dovtedajšie germanistické výskumy o otázkach *biedermeieru* a podal „prvý ucelený po česky písaný prehľad o novom stredo-európskom umenovednom a literárnom fenoméne“ (Tvrdlík 2015: 107). Postupne sa venuje výkladu a genéze pojmu *biedermeier* v literárnej histórii, jeho periodizačnému vymedzeniu, typologickým znakom, vzťahu literárneho *biedermeieru* k iným druhom umenia a napokon výberovo aj charakteristike troch reprezentatívnych osobností *biedermeieru*, ktoré majú synekdochicky zastupovať „tri hlavné druhy básnické“ (Sahánek 1938: 28): Eduarda Mörikeho (1804 – 1875) ako reprezentanta lyriky, Franza Grillparzera (1791 – 1872) ako predstaviteľa drámy a Adalberta Stiftera (1805 – 1868) ako poprednú osobnosť *biedermeierovskej* prózy. S. Sahánkovi sa v tejto práci podarilo v komprimovanej podobe zachytiť nielen dovtedajší stav *biedermeierovského* bádania a podobu diskusie k tejto otázke v nemeckej a rakúskej literárnej vede na sklonku tridsiatych rokov 20. storočia, ale zároveň predstaviť a definovať literárny *biedermeier* ako komplexný literárnohistorický

3 S. Sahánek pôsobil na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave ako docent germanistiky v rokoch 1934 – 1940. Tragicky zahynul v koncentračnom tábore Mauthausen.

482 jav a jeho prejavy demonštrovať na biograficko-interpretáčnych sondách do literárnej tvorby niekoľkých autorov.

V tom istom roku, v ktorom bola publikovaná Sahánkova kniha o *biedermeieri* v nemeckom písomníctve, vychádza aj rozsiahla monografia profesora dejín slovenskej literatúry na bratislavskej filozofickej fakulte Milana Pišúta *Počiatky básnickej školy Štúrovej* (1938). Práve v tejto práci sa po prvý raz v slovenskej literárnej historiografii použil termín *biedermeier* ako označenie istých osobitostí literárnej produkcie tridsiatych rokov 19. storočia. V rámci precíznej, v duchu tainovského pozitívizmu koncipovanej analýzy spoločensko-politických pomerov v Uhorsku pred rokom 1848 sa M. Pišút pokúsil aj o literárnosmerovú analýzu obdobia tridsiatych rokov 19. storočia, v ktorom identifikoval povedľa klasicizmu a popri prehlbujúcej sa subjektivizácii poézie, záujme o folklór a počiatkov romantizmu i *biedermeierovské* tendencie, čím slovenský literárny život ukotvil do literárnoestetických súradníc stredoeurópskeho kultúrneho priestoru „predmarcového obdobia“, a to komparatívnym poukázaním na paralely s literárnou situáciou v českých krajinách a Rakúsku. V súvislosti s výskumom literárnych smerov prvej polovice 19. storočia M. Pišút dokonca hovorí o potrebe zmeny metodologického postoja. Konštatuje, že „dnes máme k literárnym smerom iný pomer. Predstavujú nám určité slovesné tendencie, ale ich menší alebo väčší význam závisí od rýchlosti sociálnych pohybov vo svete“ (Pišút 1938: 16). *Biedermeier* v týchto intenciách vníma ako „slovesný smer“, ktorý „najlepšie zodpovedá obdobiu československej poézie od rokov 1820 do 1840“ (Pišút 1938: 16-17). Reaguje aj na najnovšie impulzy rakúskej a nemeckej literárnej historiografie, dokonca hovorí o dobovo aktuálnej snahe preniesť označenie „*biedermeier*“ do literárnej histórie. Inšpiruje sa prácou W. Bietaka *Das Lebensgefühl des „Biedermeier“ in der österreichischen Dichtung*, odkiaľ preberá charakteristiku a typologické vymedzenie *biedermeierovskej* literatúry, najmä poézie. Upozorňuje na Bietakom vymedzené ústredné témy básnictva, ktoré možno zhrnúť pod heslo: umenie, samota, sen, láska a šťastie. Okrem toho zdôrazňuje aj *biedermeierovskú* úctu k štátu a jeho zachovaniu, „spokojnosť v najvyššie prípustných potrebách svojho stavu“ (Pišút 1938: 17), akcentuje dôraz na pokoj a poriadok v rámci celej spoločnosti a *biedermeierovský* ideál spojenia človeka s prírodou a Bohom.

O slovenskom *biedermeieri* uvažuje M. Pišút v intenciách slovensko-rakúskych medziliterárnych súvislostí: „Vzhľadom na to, že Viedeň v tých rokoch bola nielen politickým, ale aj kultúrnym centrom ríše, môžeme bezpečne sledovať duchovné a estetické prúdenie, ako sa šírilo z Viedne do prebúdajúcich sa literatúr jednotlivých národností, a teda i do diel slovenských, najmä keď Slováci mali do Viedne veľmi blízko“ (Pišút 1938: 17). Pripomína, že „rakúsky *biedermeier* nebol zjavom izolovaným na kultúrny okruh Viedne“ (Pišút 1938: 18). Postupne analyzuje širšie spoločensko-politické okolnosti genézy *biedermeieru*, hľadá jeho súvislosti s prebúdajúcimi sa ohlasmi ľudovej piesne⁴ či aktualizáciou hovorovej reči. Za tvorcov *biedermeierovskej* poézie pokladá okruh básnikov českých *Květov*, zo Slovákov sem radí Samuela Godru, Gašpara Fejérpatakyho, Samuela

4 V súvislosti so záujmom o folklór M. Pišút pripomína, že „ohlasy ľudovej poézie tvorili v *biedermeierovskom* období jeho dôležitú súčasť, ale boli tiež jeho protikladom, lebo pripravovali v syntéze s romantizmom nové obdobie českej a najmä slovenskej literatúry“ (Pišút 1938: 22).

Tomášika, Sama Chalupku, Augusta Horislava Škultétyho a zaraďuje sem aj viaceré prvotiny „mladých štúrovcov“. Do okruhu autorov slovenského básnického biedermeieru začleňuje tiež Karola Kuzmányho s jeho básnickou skladbou *Běla* (1836). Podľa Pišúta predstavuje typ básnického textu, z ktorého vanie „túha po kľudnom živote, odpor proti honbe za slávou a blahobytom“ (Pišút 1938: 20). Celkovo vnímal biedermeier ako „tiché obdobie vzrastu, dozrievania, prípravy na prahu 19. storočia a vlastnej národnej literatúry“ (Pišút 1938: 24), teda chápal ho ako prológ k romantickej epoche, a zároveň funkčne, ako „účinnú propagandu v mestskom prostredí, ktorá mala sústrediť český a slovenský živel“ (Pišút 1938: 24). Z literárneho a estetického hľadiska upozornil na primárne poučný a zábavný charakter súdobej biedermeierovskej literárnej produkcie.

V priebehu štyridsiatych rokov 20. storočia uviedol termín biedermeier najmä do českej literárnej histórie literárny historik a germanista Vojtěch Jiráť (1902 – 1945)⁵ v antológii *Lyrika českého obrození (1750 – 1850)* z roku 1940 a v štúdiu *Erben čili Majestát zákona* (1944). V slovenskej literárnej historiografii ho po M. Pišútovi použil v štyridsiatych rokoch literárny historik a kritik Andrej Mráz, najskôr v článku *Dr. Anton Ottmayer*, ktorý bol publikovaný v mesačníku *Elán* (Mráz 1940: 5-7),⁶ a následne v dejinách slovenskej literatúry, písaných po nemecky, ktoré vyšli pod názvom *Die Literatur der Slowaken* v roku 1943. Kým M. Pišút vo svojej monografii vymedzil platnosť pojmu biedermeier predovšetkým pre oblasť slovenskej poézie tridsiatych rokov 19. storočia, A. Mráz ho, naopak, posunul do oblasti umeleckej prózy a použil ho v súvislosti s prozaickou tvorbou predstaviteľa mladšej bernolákovskej generácie A. Ottmayera, ktorá bola publikovaná v almanachu *Zora*. A. Mráz upozornil najmä na žánrovú, tematickú a štýlovú rôznorodosť textov publikovaných v almanachu, ktorý podľa neho „jasne odráža vtedajšiu slovenskú literárnu situáciu“ (Mráz 1943: 58). Akcentoval skutočnosť, že sú v ňom zastúpené vedľa textov vytvorených v prísnom klasicistickom duchu a textov s osvietencko-racionalistickým a didaktickým zameraním aj texty, ktoré predstavujú jediný „rýdzy typ slovenského literárneho biedermeieru“ (Mráz 1943: 58) vienedskej proveniencie.

5 V. Jiráť sa ako prvý z českých germanistov zapojil do prebiehajúcich diskusií o biedermeieri už v priebehu tridsiatych rokov 20. storočia, a to v príspevku z roku 1937, ktorý napísal po francúzsky, *Le rôle du „Biedermeier“ dans le réveil Tchèque* (Jiráť 1937: 10-12). Text bol neskôr po česky publikovaný v knihe *Portréty a studie* (Jiráť 1978: 548-551).

6 A. Mráz tu polemizuje najmä s nelichotivými a príkro formulovanými hodnoteniami prozaickej tvorby A. Ottmayera v staršej literárnej historiografii, reprezentovanými najmä postojom Jaroslava Vlčka, podľa ktorého bol tento prozaik „známy primitívnymi novelistickými pokusmi zo Zory“ (Vlček 1933: 368). V článku, ktorého primárnym cieľom bolo „upozorniť na zabúdaného bernolákovského prozaika, sčiasťky rehabilitovať jeho torzovité beletristické dielo a najmä správnejšie ho zaradiť do vývinových súvislostí našej a súčasnej európskej literatúry“ (Mráz 1940: 6), ponúka A. Mráz jedno z prvých detailnejších interpretačných nahliadnutí do Ottmayerových prozaických textov v dejinách slovenskej literárnej historiografie: „ak v nemeckej literatúre, a to najmä v jej časti rakúskej, slovesné plody z epochy 1815 – 1848 označujú sa termínom biedermeier, tak práce Ottmayerove v našom literárnom kontexte výrazne a typicky odzrkadľujú znaky tejto slovesnej štruktúry“ (Mráz 1940: 5). Za Ottmayerove spojivá s biedermeierom považuje útek pred dramatickým napätím čias do sveta citov, hľadanie rovnováhy medzi individuálnym životom a spoločenskou angažovanosťou, zobrazovanie zátiší harmonického rodinného života, hľadanie „strateného raja srdca“, ale najmä tematickú, fabulačnú, štýlistickú a žánrovú spätosť s rakúskym biedermeierom. Interpretačnými sondami do jednotlivých textov sa ďalej pokúša túto tézu potvrdiť a spresniť.

V súvislosti s chronologickým ohraničením *biedermeieru* A. Mráz uvádza, že v slovenskej literatúre sa vyskytuje jednak v období pred romantizmom, ale aj v období neskorého romantizmu, teda v porevolučných rokoch. Je zaujímavé, že *biedermeieru* nevenuje ani zmienku v súvislosti so slovenskou poéziou tridsiatych rokov 19. storočia. Na margo emblematického diela slovenského básnického *biedermeieru*, Kuzmányho *Bély*, poznamenáva len to, že ide o text zjavne inšpirovaný Goetheho idylickým eposom *Hermann a Dorothea* (Mráz 1943: 104).

V roku 1948 vydáva A. Mráz svoje dejiny aj v slovenskej verzii, a to hneď v dvoch vydaniach: ako štrnásty zväzok edície *Vlastivedná knižnica Slovenskej akadémie vied a umení* a spolu s *Dejinami spisovnej slovenčiny* Eugena Paulinyho ako piaty diel *Slovenskej vlastivedy*. V súvislosti s *biedermeierom* tu mierne rozvinul a rozšíril najmä svoje konštatovania o Ottmayerovej próze. Ottmayera považuje za jediného bernolákovca, ktorý pestoval umeleckú prózu, a dodáva, že celé ovzdušie jeho „prozaických útvarov, ich kompozičné a štylistické maniere ukazujú, že učený budínsky právnik prišiel do styku so súvekom rakúskou *biedermeierovskou* prózou a jej vlastnosti transplantoval k nám, citovou roznežnenosťou chváliac a propagujúc občianske cnosti, životnú vyrovnanosť a pohodlie, múdrosti, ktoré sa ľakajú bojov a napätí. Do farbotlačovo krehkých farieb premalúval Ottmayer i fakty zo svojej prítomnosti, prostredie i ľudí z okolia Žiliny“ (Mráz 1948: 124). Na záver dodáva, že „pred vystúpením štúrovcov próza Ottmayerova má najviac črt *biedermeierovských*, ktorej vlastnosti znova ožijú v slovenskej literárnej tvorbe v rokoch matičných“ (Mráz 1948: 124). Naznačuje teda akési pokračovanie *biedermeieru* v postromantickom období, no v kapitole venovanej takzvaným matičným rokom už túto tézu ďalej nerozvíja a bližšie nekonkretizuje. Okrem toho oproti nemeckej verzii svojich dejín A. Mráz podrobnejšie reflektuje aj Kuzmányho básnickú skladbu *Béla*. Na jednej strane vynecháva svoje pôvodné konštatovanie o *Béle* ako texte zjavne inšpirovanom Goetheho *Hermannom a Dorotheou*, skôr akcentuje jej ukotvenosť v slovenskom prostredí a súvekom živote a tiež vlastenecké motívy a výstavbu sujetu retardovanú vkladáním spevov a balád. Okrem toho (na rozdiel od staršej nemeckej verzie svojich dejín) dodáva, že „celé ovzdušie skladby a jej veršová štruktúra sú ešte daňou predchádzajúcej slovesnej štruktúre so životnou náladou *biedermeierovskou*“ (Mráz 1948: 156).

Ako dokazujú práce M. Pišúta a A. Mráza, v tridsiatych a štyridsiatych rokoch 20. storočia došlo k uvedeniu pojmu *biedermeier* do slovenského literárnohistorického diskurzu, no toto označenie malo svoje limity v podobe pomerne malého počtu autorov a literárnych textov, na ktoré ho bolo možné aplikovať. Príčiny treba hľadať najmä v absentujúcom širšom materiálovom výskume, ako aj v rozkolísanosti vnímania samotného pojmu *biedermeier* vo vtedajšej literárnej vede. Už v prácach z tridsiatych a zo štyridsiatych rokov 20. storočia vidíme v chápaní tohto pojmu dve výrazné tendencie: na jednej strane snahu uvažovať o *biedermeieri* ako o samostatnom „literárnom období“ či „slovesnom smere“ (M. Pišút), ktorá korešponduje s tendenciami najmä v rakúskej a sčasti aj v nemeckej literárnej histórii konštruovať *biedermeier* ako svojbytnú „literárnu epochu“, na druhej strane však zostáva vnímanie *biedermeieru* skôr ako odrazu istého „životného pocitu“ (A. Mráz).

Po roku 1948 sa výskum týchto otázok v slovenskej literárnej histórii akoby načas zastavil. Súviselo to jednak s meniacou sa geopolitickou situáciou,

so stratou kontaktov so západoeurópskym literárnovedným prostredím, ale tiež s ideologickým obratom v názoroch na *biedermeier* ako literárny a kultúrny jav. Marxistická literárna história vníma *biedermeier* ako úpadkový kultúrny, umelecký a literárny jav spätý najmä s reakčným meštianstvom, ako produkt buržoáznej kultúry, ktorá stála v opozícii voči dobovo preferovanej kategórii ľudovosti v umení a literatúre.⁷

K problematike *biedermeieru* sa v druhej polovici päťdesiatych rokov 20. storočia v súvislosti s básnickou skladbou K. Kuzmányho *Běla* vrátil literárny historik Stanislav Šmatlák. V štúdií *Poznámky k vývinu slovenskej epickej poézie I. Klasicistická epika* zasadil interpretáciu Kuzmányho *Běly* do širších súvislostí autorovho estetického a filozofického uvažovania a detailne analyzoval východiská, ktoré tvoria konštrukciu jeho básnického sveta, výrazne obmedzeného na „srdce človeka“ a založeného na dokonalej harmónii ľudských vzťahov. Kuzmányho básnický svet a jeho hodnotový systém interpretoval S. Šmatlák ako „výraz únavy meštianstva nielen z revolúcie, ale aj z veľkých napoleonských vojen, otriasajúcich na začiatku 19. stor. Európou“ a *Bělu* označil za najcharakteristickejší prejav *biedermeieru* ako „meštianskeho duchovného prúdenia u nás“ (Šmatlák 1957: 33). V súvislosti s termínom *biedermeier* pripomenul, že ho do slovenskej literatúry uviedol M. Pišút v práci *Počiatky básnickej školy Štúrovej*, no na druhej strane mu vytkol istú jednostrannosť chápania daného pojmu. Na prístupe M. Pišúta prekážalo S. Šmatlákovu najmä to, že nehodnotil *biedermeier* „ako duchovný výraz konkrétnej sociálnohistorickej situácie“ (Šmatlák 1957: 33), ale videl v ňom najmä „tiché obdobie vzrastu, dozrievania, prípravy na prahu 19. storočia a vlastnej národnej literatúry“ (Pišút 1938: 24), teda prológ k takzvanej vlastnej „štúrovskej epoche“.

Pri hodnotení *biedermeieru* ako literárneho a umeleckého javu sa S. Šmatlák nevyhol dobovo podmienenému ideologizujúcemu nazeraniu, keď vnímal *biedermeier* ako „ideový názor“, ktorý bol „odrazom relatívnej zaostalosti hospodársko-spoločenského vývinu“, „bol ideológiou nerozvinutého, s feudalizmom zmiereného meštianstva, ktoré si svoju predstavu o ideálnom usporiadaní spoločnosti oprelo jednak o ideál dobrého, spravodlivého samovládcu, jednak o všeľudské mravné cnosti, za ktorých nositeľa pokladalo samo seba“ (Šmatlák 1957: 33). *Biedermeier* sa teda podľa neho prezentuje skôr ako kultúrny jav „triedne“ viazaný na meštiansku spoločenskú vrstvu a stojaci v opozícii voči marxistickou historiografiou preferovanej kategórii „ľudovosti“, ako jav, ktorý nemohol vyhovovať „revolučnejším náladám štúrovcov“ (Šmatlák 1957: 33). Prínosom Šmatlákovho uvažovania o slovenskom *biedermeieri* (aj keď ho obmedzil iba na oblasť poézie a v jej rámci len na jednu, hoci pomerne rozsiahlu básnickú skladbu) je, že hovorí o potrebe konštituovať „slovenský *biedermeier* – teda básnické dielo Kuzmányho z tridsiatych rokov“ ako „osobitnú, relatívne samostatnú vývinovú kvalitu, ktorá bude neskorším vývinom popretá“ (Šmatlák 1957: 33), teda nemožno ho chápať iba ako obdobie prípravy, respektíve prechodu od klasicizmu k romantizmu. Túto koncepciu *biedermeieru* neskôr prezentoval aj v neskorších syntetických literárnohistorických prácach *Dve storočia slovenskej lyriky* (1979),

7 Okrem toho „určité pochybnosti vzbudzovala (a tento názor pretrváva) prevažujúca interpretácia z hľadiska ‚životného pocitu‘ (Bietak) či ‚svetového názoru‘, lebo bol vo fašistickej ére germanistiky (Pongs, Petersen) zneužitý v duchu nacionálnosocialistickej ideológie“ (podrobnejšie Tvrdík 2015: 112).

Koncom päťdesiatych rokov teda S. Šmatlák terminologicky vymedzil platnosť pojmu *biedermeier* pre oblasť slovenskej obrodeneckej poézie. V oblasti literárnohistorického výskumu umeleckej prózy tridsiatych rokov 19. storočia bola však situácia odlišná. Názor A. Mráza o súvislosti Ottmayerových próz s rakúskym *biedermeierom* slovenská historiografia druhej polovice 20. storočia už ďalej výraznejšie nerozvíjala. Preferovala skôr termín *sentimentálna próza* a od konca šesťdesiatych rokov, predovšetkým vďaka monografii Viliama Marčoka *Počiatky slovenskej novodobej prózy* (1968), najmä pojem „*preromantizmus*“. V. Marčok v tejto práci na margo Mrázovej úvahy o súvislosti Ottmayerových próz s rakúskou *biedermeierovskou literatúrou* kriticky podotkol, že ide o „*zúžené chápanie literárnohistorického procesu. Zúžené v tom zmysle, že nebral na vedomie celé literárne ovzdušie, v ktorom najmä v prechodných obdobiach hrajú významnú úlohu periférne literárne javy*“ (Marčok 1968: 204). Mrázovo konštatovanie teda V. Marčok vnímal pomerne úzko, reflektoval ho iba na pozadí dobovej problematiky autorstva, keď *originálnosť* nebola priamou podmienkou kvality literárneho textu, a snažil sa skôr poukázať na väzby Ottmayerovej *novelistiky* s domácou literárnou tradíciou, pričom na *medziliterárne súvislosti* nazeral ako na *sekundárne*. Marčokova preferencia pojmu „*preromantizmus*“ súvisí najmä s jeho príklonom k metodologickým východiskám francúzskej literárnej komparistiky (Paul van Tieghem, Daniel Mornet) a k tradícii českého štrukturalizmu, predovšetkým k metodologickému odkazu Felixa Vodičku a jeho práce *Počátky krásné prózy novočeské* (1948).

Literárnosmerový obraz slovenskej literatúry tridsiatych rokov 19. storočia sa tak začal výrazne terminologicky komplikovať. Dôkazom je aj kapitola s názvom *Poézia v koncepcii a diele Karola Kuzmányho*, ktorá je súčasťou knihy *Dve storočia slovenskej lyriky*. S. Šmatlák v nej doplnil svoje zistenia z roku 1957, svoju interpretáciu Kuzmányho *Běly* posunul do nových súvislostí a konfrontoval ju s aktuálnym literárnohistorickým výskumom. Nepriamo naznačil, že výskum literárnej situácie tridsiatych rokov 19. storočia sa v slovenskej literárnej vede terminologicky problematizoval. Pripomenul potrebu definovať *prechodné obdobie* medzi *klasicizmom* a *romantizmom* ako *relatívne samostatnú vývinovú kvalitu*, ktorú v súvislosti s Kuzmányho *Bělou* označil ako *biedermeier*. Neopomenul dodať, že to isté obdobie vymedzil ako *relatívne samostatné vývinové obdobie*. V. Marčok v práci *Počiatky slovenskej novodobej prózy*, pričom „*pre označenie tohto obdobia si zvolil termín „preromantizmus“*“ (Šmatlák 1979: 57). S. Šmatlák dokonca aj sám znejasnil (oproti svojej štúdii z roku 1957) obsah pojmu *biedermeier*: tu ho vníma ako *synonymum* k pojmu „*sentimentalizmus*“ (Šmatlák 1979: 56), respektíve označuje ho ako „*sentimentalistickú korektúru klasicizmu*“ (Šmatlák 1979: 57).

Situáciu v literárnohistorickej reflexii obdobia tridsiatych rokov 19. storočia teda komplikovala terminologická *neustálenosť* jednak samého pojmu „*biedermeier*“, ale najmä jeho *časté splyvanie* s „*konkurenčným*“ termínom „*sentimentalizmus*“ a najmä „*preromantizmus*“, ktorý od šesťdesiatych rokov 20. storočia výraznejšie preferovala aj slovenská literárna historiografia a pokúšala sa o jeho

typologické vymedzenie.⁸ Príčiny tohto terminologického „chaosu“ pramenia jednak v synkretickom charaktere slovenskej literatúry prvej polovice 19. storočia, no najmä v oneskorovaní prijímania viacerých literárnych tendencií a smerov slovenskou literatúrou. Ak by sme mali uvedené literárnohistorické kategórie v slovenskej literatúre vzájomne oddeliť a hierarchizovať z hľadiska chronologického a komparatívne vymedziť vo vzťahu k iným národným literatúram, vidíme, že preromantizmus v dejinách západoeurópskych literatúr logicky predchádza romantizmu a časovo sa vyskytuje už v druhej polovici 18. storočia, romantizmus tu zaznamenávame približne v prvých dvoch decéniách 19. storočia a *biedermeier* nastupuje (v nemeckom a rakúskom literárnom prostredí) až po roku 1815, teda je javom postromantickým. Slovenskú literatúru zasahujú *biedermeier*ovské vplyvy približne v rovnakom čase ako v rakúsko-nemeckom prostredí, ale vzhľadom k oneskorovaniu základných literárnych tendencií – klasicizmu a preromantizmu – je *biedermeier* v slovenskom literárnom kontexte primárne javom predromantickým, čo spôsobuje jeho stotožňovanie s preromantizmom (vďaka mnohým spoločným typologickým prvkom neraz opodstatnené). Pre porovnanie je potrebné uviesť, že napríklad v blízkej českej literatúre, kde romantizmus nastupuje približne o jedno desaťročie skôr ako na Slovensku, česká literárna história (v posledných desaťročiach zameraná na intenzívny výskum otázok *biedermeieru*)⁹ zasa konštatuje napätie princípov *biedermeieru* a romantizmu.¹⁰

Opätovné zintenzívnenie záujmu o výskum otázok *biedermeieru* v slovenskej literárnej histórii zaznamenávame postupne od deväťdesiatych rokov 20. storočia. Dá sa pozorovať v dvoch aspektoch: jednak v rozšírení jeho platnosti na väčší počet textov slovenskej literárnej produkcie tridsiatych a štyridsiatych rokov 19. storočia, no takisto v posunutí jeho tradičných literárnohistorických medzníkov najmä za rok 1850, ale aj pred rok 1815.

Rozšírenie platnosti pojmu *biedermeier* na väčší počet literárnych textov tridsiatych a štyridsiatych rokov 19. storočia úzko súvisí najmä s revíziou chápania preromantizmu v podobe, v akej ho pre oblasť slovenskej umeleckej prózy vymedzil predovšetkým V. Marčok na konci šesťdesiatych rokov 20. storočia. Korpus prozaických textov, ktoré V. Marčok v monografii *Počiatky slovenskej novodobej prózy* nediferencovane označil za preromantické, môžeme jemnejšie typologicky diferencovať na tri špecifické typy.

Prvý typ možno označiť ako primárne preromantický. Táto skupina textov sa vyznačuje akcentovaním citovosti pred racionalitou, zameraním na vyššie estetické funkcie, slovanskú ideu alebo nacionálnu problematiku a hlbšie filozofické témy. Tento typ prózy reprezentuje najmä románový pokus K. Kuzmányho

8 Okrem V. Marčoka tento termín pre súbor textov slovenskej predromantickej prózy použil aj Július Noge v monografii *Slovenská romantická próza* (Noge 1969: 26-85).

9 Spomedzi veľkého množstva prác na túto tému možno spomenúť napríklad práce Dalibora Turečka (Tureček 1996a, Tureček 1996b, Tureček 2003, Tureček 2018) a Radmily Hrdinovej (Hrdinová 1997).

10 Otázke napätia *biedermeieru* a romantizmu sa venujú napríklad Janáčková 1998 a Tureček 2005, Tureček 2018.

488 *Ladislav* (1836), Kollárova autobiografická a memoárová próza *Paměti z mladších let života* (1863)¹¹ a novela Jána Bolemana¹² *Jelka* (1835).

Druhú skupinu textov možno vymedziť ako biedermeierovský typ prózy. Reprezentuje ho najmä bohatá novelistická produkcia tridsiatych rokov 19. storočia. Biedermeierovské novely sú situované do idylizovaných krajín, prírodných scenérií, komorného prostredia meštianskych domácností, ale aj exteriérov slovenských mestečiek a miest, vyznačujú sa jednoduchými, sentimentálne ladenými príbehmi, vyrovnanými charaktermi postáv, prejavujú túžbu po dôverne známom pokoji domova a rodinného kruhu, nakoľko rodina a rodinné zväzky sú pre biedermeier najposvätejšou hodnotou, ktorá je overená stáročnou tradíciou. Novely plnia najmä zábavnú a výchovnú funkciu, ich výchovné poslanstvo akcentuje predovšetkým kresťanské hodnoty a mravnosť. Do tejto skupiny môžeme zaradiť prózy S. Godru, A. Ottmayera a Martina Sucháňa.

Ako tretiu možno vyčleniť skupinu textov, ktoré v sebe syntetizujú témy a postupy preromantického i biedermeierovského typu prózy. Reprezentuje ich románový fragment Pavla Jána Tomáška *Obchodníci* s podtitulom *Povídka z nových časův* vydaný po česky v roku 1846. *Obchodníci* nesporne patria k jedinečným literárnym dielam dokumentujúcim hľadanie nových ciest slovenskej prózy prvej polovice 19. storočia. Ide o prózu, ktorá sa pokúsila vniesť do slovenskej literatúry nové a aktuálne témy, prispela k prekonávaniu sentimentálnych schém, a čo je najdôležitejšie, vniesla do slovenskej literatúry nový prvok – zobrazenie mestského (respektíve veľkomestského) prostredia, vďaka čomu ju možno považovať za prvú prózu mestského typu v slovenskej literatúre. S preromantickým typom prózy spája Tomáškových *Obchodníkov* predovšetkým tematizácia myšlienky slovenskej vzájomnosti a otázok národnostných pomerov v Uhorsku, ako aj vzťah k európskej preromantickej literatúre: próza je uvedená mottom z dobovo populárneho románu anglického spisovateľa Olivera Goldsmitha (1728 – 1774) *Wakefieldský farár* (1764), ktoré anticipuje príbeh aj ideové východiská *Obchodníkov*. Tomášek sa charakterom svojej prózy síce výrazne vzdialil od prototypu biedermeierovskej sentimentálnej novely, reprezentovanej najmä textami A. Ottmayera, no s biedermeierom spája jeho *Obchodníkov* množstvo tematických, motívických a ideových prvkov.¹³

Ak uvažujeme o rozšírení platnosti pojmu biedermeier na väčšiu skupinu textov tridsiatych a štyridsiatych rokov 19. storočia, nemožno obísť súdobú dramatickú produkciu, reprezentovanú najmä Jánom Chalupkom. Teatrologička

11 Táto autobiografická a memoárová próza vyšla knižne po autorovej smrti v roku 1863, no vznikala postupne od polovice tridsiatych rokov 19. storočia.

12 Novelu publikoval J. Boleman pod pseudonymom A. Palucký.

13 Primárnym typologickým znakom *Obchodníkov*, ktorý najcelistvejšie odráža biedermeierovskú kultúrnu atmosféru, je ústredný topos mesta. Jeho použitie zaraďuje tento text vôbec k prvým výsostne „mestským“ prózám v slovenskej literatúre. Tomášek sa vo svojej próze nevyhýba ani dobovo populárnym moralisticko-didaktickým sentenciám. Moralisticko-didaktický rozmer má Tomáškov dôraz na náboženstvo a vieru v Boha ako najvyššiu autoritu a zdôrazňovanie princípov kresťanskej etiky, ale aj vyzdvihovanie tradičných a biedermeierovskou kultúrou preferovaných cností, ako sú láska k rodičom, striedmosť, skromnosť, láska k vlasti a národu, ale rovnako sa tu môžeme stretnúť aj s prezentáciou konzervatívnych politických postojov, ku ktorým patrí odpor voči radikalizmu a reformám. S biedermeierom súvisí aj množstvo idealizovaných typov postáv a tradičných tematických a epických prvkov, napríklad konverzačné meštianske salónne scény či sentimentalizovaný obraz plesu.

Zdenka Pašuthová sa v doslove k prvému zväzku edície divadelných hier J. Chalupku z roku 2012 podrobne zaoberá aj ich medziliterárnymi súvislosťami. Okrem tradičných zdrojov Chalupkovej dramatiky podnetne uvažuje o jej vzťahoch s dobou biedermeierovskou literárnou produkciou. Tieto súvislosti nachádza už v prvej Chalupkovej hre *Kocúrkovo* (1830). Identifikuje tu skupinu postáv – rodinu učiteľa Procházku, ktorej hodnotový systém a jej príslušníci „prezrádzajú chvíľkovú spätosť Chalupku s estetikou biedermeieru a sentimentálnou meštianskou drámou. Rodinu tvorí konvenčná dvojica otca a dcéry, pre ktorých najvyššiu autoritu predstavuje Boh“ (Pašuthová 2012: 486). Koncept postavy Ludmily ako ideálnej a poslušnej dcéry i perspektívnej manželky sa približuje stvárneniu postáv v Kuzmányho *Běle* a k typom ženských hrdiniek z Ottmayerových noviel. Oproti tomuto idealizovanému a konvenčnému rodinnému prostrediu však J. Chalupka postavil model rodiny Jánoša Tesnošila, ktorý, naopak, predstavuje svet pokrivenej morálky, absencie skutočných hodnôt a deformovaných rodinných vzťahov. Tesnošilova rodina ako protipól konvenčných rodinných modelov, kde namiesto „múdrego otca“ dominuje „nemúdra žena“ a deti sú skôr obrazom neschopnosti svojich rodičov a ich nenaplnených ambícií, predstavuje výrazný prvok, ktorým dramatik prostredníctvom satiry a karikatúry relativizuje dobové biedermeierovské sentimentálne schémy v slovenskej literatúre. Z. Pašuthová dokonca v tejto súvislosti uvažuje o Chalupkových hrách takzvaného kocúrkovského cyklu ako o „antibiedermeierovskej idyle“. Chalupkove hry teda dokazujú, že obľuba biedermeierovského „životného pocitu“, idealizovaného sveta biedermeierovských konvencií a harmonizujúcich predstáv o živote, zažíva v slovenskej literatúre tridsiatych rokov nielen obdobie vzostupu, ale súčasne sa stáva aj predmetom satiry a výraznej hodnotovej relativizácie.

Ako už bolo naznačené, záujem literárnej histórie o biedermeier môžeme pozorovať nielen v rozšírení jeho platnosti na väčší počet textov slovenskej literárnej produkcie tridsiatych a štyridsiatych rokov 19. storočia, ale aj v snahách o posunutie jeho tradičných literárnohistorických medzníkov najmä za rok 1850, respektíve pred rok 1815. S. Šmatlák o slovenskom biedermeieri uvažoval ako o samostatnej vývinovej kvalite, ktorú bude musieť „nasledujúci romantizmus zásadne prekonať“ (Šmatlák 1979: 57). Novšie literárnohistorické výskumy však naznačujú, že nastupujúci slovenský romantizmus biedermeier skôr nekonfliktne absorboval. Niektoré biedermeierovské relikty pretrvali aj v slovenskej próze raného romantizmu. Biedermeierovsky podfarbenej štylizácii sa nevyhol napríklad Jozef Miloslav Hurban v cestopise *Cesta Slováka k bratrom slavenským na Moravě a v Čechách* (1841). Príkladom biedermeierovskej ornamentálnej štylizácie je opis rodinnej atmosféry u Pospíšilovcov v Hradci, ktorý nápadne pripomína scény z Kuzmányho *Běly* i Ottmayerových noviel:

„Boli práve raňajky. Tam bol Jaroslav, tu Bohuslav, na druhom boku stola pani Pospíšilová, pri ktorej rozprával vtipný a štebotavý Vašek, a hneď nato prikvitla spanilá ruža domu Marie, naša známa poetka z Květov [...] Pri dome pána Pospíšila je utešená, pekná záhradôčka ako malý raj. Sú tu georgíny, ruže a iné rozličné dietky Flóry. Na spodku záhradky, rozloženej na návrší, je pekná besiedka, krytá viničom a košatým stromovím. Počas môjho tunajšieho pobytu za jedného utešeného večera sa tu zabávala malá spoločnosť. Slečinka Marie pri gitare spievala české

Táto Biedermeierovská ornamentalizácia však vyznieva v kontexte celého cestopisu už iba ako falošná dekoratívna štylistická hra, za ktorou sú prítomné či dokonca sú ňou prekryté „pocity skepsy a nesplnených nádejí“ (Káša 2001: 145) nastupujúcej romanticko-epickej generácie. Biedermeier na Slovensku sa teda nedostal (na rozdiel od situácie v susednej českej literatúre) do napätia s nastupujúcim romantizmom, ale skôr naopak, romantizmus ho plynule absorboval a jeho relikty sa sporadicky objavovali najmä v literárnych textoch príslušníkov takzvanej pragmatickej línie slovenského romantizmu. Biedermeierovský substrát je napríklad markantný aj v emblematickej lyricko-epickej básnickej skladbe slovenského romantizmu – v *Detvanovi* Andreja Sládkoviča z roku 1853, ako na to poukázala Irena Bilińska v doslove k vydaniu diela A. Sládkoviča (Bilińska 2014: 731-749)¹⁴ a v štúdiu *Biedermeier Andreja Sládkoviča* (Bilińska 2019: 149-162). Podľa I. Bilińskiej „priestor pre Biedermeierovský aspekt diela ponúka synkretizmus tejto skladby na úrovni žánrovej, štylistickej a druhovej, ako aj využívanie prvkov príznačných pre epiku a lyriku, obohatených o dramaticko-divadelnú stránku“ (Bilińska 2014: 736). K Biedermeieru odkazuje Sládkovičov *Detvan* najmä svojou žánrovou štruktúrou (prvky idylického eposu) a zameraním na mikrosvet hlavného hrdinu, pre ktorého je typická vyrovnanosť s existujúcim spoločenským poriadkom, rezignácia na rozorvanosť, heroické gestá či vzburu. Biedermeierovské črty nadobúda aj zobrazenie prírody ako intímneho domova, ako „útulnej tváre vlasti“, s ktorou je hrdina v symbióze a duševnej rovnováhe, rovnako i láska hlavných protagonistov Martina a Eleny, ktorá nie je tragickou romantickou láskou, ale „pokojným, stálym, priam manželským citom“ (Bilińska 2014: 738). V intenciách Biedermeierovských epických schém je konštruovaný aj záver vyznačujúci sa harmóniou a mravným optimizmom. Podľa I. Bilińskiej „*Detvan*, ako idylický epos a do istej miery aj protipól básnikovej *Maríny*, vytváral predstavu čitateľsky požadovanej „zázračnej obyčajnosti“. Jeho šlachetný, verný, nebojácný, ale aj jednoduchý a pocitív hrdina plne zodpovedá požiadavkám Biedermeierovského diela na plnenie terapeuticko-tešiteľskej funkcie“ (Bilińska 2014: 739-740).¹⁵

Už S. Sahánek v monografii *Literární Biedermeier v německém písemnictví* poukázal na skutočnosť, že Biedermeier presahuje aj cez revolučný rok 1848, ktorý sa tradične považuje za koniec Biedermeierovskej epochy (Sahánek 1938: 7, 49-53). Ďalší z českých teoretikov Biedermeieru, literárny historik a germanista V. Jiráček, v tejto súvislosti hovorí o neskorom Biedermeieri (Jiráček 1940). Najnovšia slovenská literárna história o neskorom Biedermeieri uvažuje napríklad v súvislosti s literárnymi textami, ktorých charakter je nezlučiteľný s koncepciou realizmu konca 19. storočia. K takýmto autorkám patrí podľa literárnej historičky Marcely Mikulovej prozaička Terézia Vansová. V súvislosti s časťou Vansovej prozaickej tvorby hovorí:

14 Podobne aj Peter Zajac považuje Sládkovičovho *Detvana* za „vrchol historizujúceho Biedermeieru“ (Zajac 2016: 59).

15 V tejto súvislosti odkazuje I. Bilińska na prácu Dobrochny Ratajczakowej (Ratajczakowa 2006: 233-248).

„V podstate však všetky charakteristické znaky *biedermeieru* zo začiatku 19. storočia – rodina ako posvätná hodnota, domácnosť, záhrada, idylickosť, láska k vlasti, kresťanské hodnoty, mravnosť, beletria ako výchova a zábava – opakujú sa u Vansovej na konci storočia, pretože politické a spoločenské okolnosti, za akých sa pôvodne tento smer sformoval, nepominuli, ale ostávajú aktuálne. To, čo sa mohlo zdať v próze Jána Pavla Tomáška *Obchodníci* (1846), považovanej za slovenský prejav *biedermeieru*, ako idealizovaná fikcia, to je u Vansovej zažitá realita“ (Mikulová 2016: 190).

T. Vansová teda na konci 19. storočia revitalizovala a univerzalizovala tie hodnoty *biedermeierovskej* kultúry a literatúry, ktoré sa aj v tomto období javili ako nadčasové, a to najmä ideál harmonickej a kultivovanej rodiny stojacej proti nástrahám civilizovaného sveta a *biedermeierovský* ideál činnorodého človeka, ktorý stelesňovala aj sama autorka. Revitalizácie *biedermeieru* v tvorbe T. Vansovej a v kontexte slovenského literárneho realizmu zároveň reprezentujú „konfigurácie realistického diskurzu s prvkami *biedermeieru*“ (Tararenková 2016: 67). Tieto *biedermeierovské* konfigurácie možno (okrem tvorby T. Vansovej) identifikovať aj v románoch Eleny Maróthy Šoltésovej a v literárnych textoch Pavla Országha Hviezdoslava a Svetozára Hurbana Vajanského, „kde sa realizujú prostredníctvom motívu rodiny predstavujúcej azyl v nepriazni spoločenských a politických podmienok, respektíve ako základnej jednotky národného života“ (Tararenková 2016: 67).

Koncept neskorého *biedermeieru* v slovenskej literatúre, ktorý sa včleňuje do širšieho syntetického obrazu procesov v slovenskej literatúre konca 19. storočia, súvisí so širším chápaním tejto literárnohistorickej kategórie, ktorá *biedermeier* poníma viac univerzalisticky, nadčasovo, a chápe ho ako niečo viac než literárnu epochu alebo literárny smer, skôr ako životný postoj, existenčnú formu či metódu, „ktorú nemožno jednoznačne ohraničiť smerom do minulosti ani budúcnosti“ (Exner 1995: 21). Posúvanie platnosti literárnohistorického pojmu *biedermeier* mimo jeho ťažiska, ktoré literárna história tradične kládla medzi roky 1815 – 1848, čiže na autorov a literárne texty druhej polovice 19. storočia, ktoré korelujú so základnými spoločenskými a s umelecko-estetickými hodnotovými postojmi *biedermeieru*, súvisí v slovenskej literárnej historiografii do istej miery s úsilím „dekonštruovať“ už dlhodobo neudržateľný „panrealistický“ koncept vývinu slovenskej literatúry druhej polovice 19. storočia, no ukazuje aj na to, že nadčasový hodnotový svet *biedermeierovskej* kultúry, ktorý zrodilo „predmarcové obdobie“, zažíval série svojich revitalizácií aj hlboko v druhej polovici 19. storočia.

Okrem posunu platnosti pojmu *biedermeier* do druhej polovice 19. storočia sa môžeme stretnúť aj s úvahami posunúť počiatky *biedermeieru* pred rok 1815, teda pred tradičný počiatok *biedermeieru* v rakúsko-nemeckom kultúrnom prostredí. V tejto súvislosti napríklad literárna historička Eva Fordinálová píše o osobitnej „slovenskej ceste k *biedermeieru* ešte skôr, ako sa v plnosti rozvinul po napoleonských vojnách v Nemecku“ (Fordinálová 2009: 239), a o jeho počiatkoch uvažuje v súvislosti s poéziou Juraja Palkoviča a Bohuslava Tablica. Podľa E. Fordinálovej „poézia oboch autorov zo sociálno-historického i estetického hľadiska naznačuje určitý posun zo ‚*šlachtického*‘ rokoka k *biedermeieru*, k meštianskemu, ‚*občianskemu rokoku*‘. Je to poézia pre tretí stav, pochopiteľne, u nás najmä pre

492 inteligenciu z neho pochádzajúcu“ (Fordinálová 2009: 239). Na margo Tablicovej básne *Oda na dub*, publikovanej v prvom zväzku *Poezyí* z roku 1806, ako aj celej Tablicovej básnickej tvorby E. Fordinálová poznamenáva, že má „korene barokové, kmeň klasicistický, korunu otvárajúcu sa z rokoka do biedermeieru“ (Fordinálová 2008: 159). Týmto slovami naznačuje isté typologické a literárnohistorické súvislosti neskoršej biedermeierovskej literatúry. Už S. Sahánek konštatoval, že biedermeier má svoje duchovné korene hlboko v nemeckej minulosti, najmä v nemeckom baroku (bližšie Sahánek 1938: 15). Za spojivá s barokom pokladá motívy zbožnej obce, počestnosti nemeckého domu, akcent na poctivosť a hlas svedomia. Oproti tomu biedermeierovská túžba po ľudskej dokonalosti, zmysel pre nadosobnú povinnosť, oslava práce a pracovitosti zasa vykazujú spoločné črty s témami osvietenскеj a klasicistickej literatúry, a napokon – a to treba zdôrazniť – biedermeierovský idylizmus má svoje korene práve v rokoku.

V. Jirát v tejto súvislosti zasa hovorí o biedermeieri ako o literárnom fenoméne, „v ktorom sa zliali rôzne smery, často i protikladné“, pričom „jeho jednota je zaručená nie estetickým programom, ale náladou a kultúrou doby. Tá príznačne zafarbuje všetky prvky, ktoré biedermeier prijal od starších alebo súčasných hnutí, a to duchom meštianskym“ (Jirát 1940: nepaginovaný úvod). Ako jeden z prameňov biedermeierovskej „nálady“ uvádza práve rokokovú tradíciu. Podľa Jiráta biedermeier odkazuje na rokoko „chválou spokojnosti a občianskych i rodinných radostí, chválou jednoduchého života a priemernosti. Idylickosť životného názoru je podoprená horáciou vyrovnanosťou citu a rozumu“ (Jirát 1940: nepaginovaný úvod). Na druhej strane, „od skutočného rokoka sa však odlišuje jednoduchosťou, nezáľudnosťou a nedvojzmyselnosťou, naivitou, veľakrát nepredstieranou, a cudnosťou“ (Jirát 1940: nepaginovaný úvod). Úvahy E. Fordinálovej o „skorej slovenskej ceste“ k biedermeieru preto možno vnímať skôr ako hľadanie prameňov tohto literárneho javu, ako úvahu, ktorá potvrdzuje kontinuitu neskorých prejavov literárneho rokoka v slovenskej literatúre s neskoršími prejavmi biedermeieru, ktorá je zároveň prejavom kontinuity rôznych podôb idylizmu v slovenskej literatúre 19. storočia.

Analýza doterajšej reflexie biedermeieru v slovenskej literárnej historiografii ukazuje, že vnímanie tohto pojmu osciluje medzi dvomi modelmi, ktoré majú svoje korene už v počiatočnom štádiu uvažovania o tomto stredoeurópskom kultúrnom a umeleckom fenoméne. Na jednej strane je tu viditeľná snaha pevnejšie uchopiť biedermeier ako typologicky definovateľnú a chronologicky vymedziteľnú literárnu tendenciu, ktorá je súčasťou synkretického modelu slovenskej literatúry tridsiatych rokov 19. storočia, keď koexistuje paralelne s prejavmi vrcholného klasicizmu a s preromantizmom, a následne je v štyridsiatych a päťdesiatych rokoch 19. storočia absorbovaná romantizmom. Na strane druhej sa však môžeme stretnúť s vnímaním biedermeieru ako „životného pocitu“, univerzalisticky a nadčasovo chápanej kategórie, teda s chápaním, ktoré umožňuje uvažovať o biedermeierovských ideových či tematických vrstvách aj v literárnych textoch druhej polovice 19. storočia.

HURBAN, Jozef Miloslav, 1960. *Cesta Slováka k slovenským bratom na Morave a v Čechách 1839*. Bratislava: Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry.

Literatúra

- BAHR, Ehrhard, 2006. *Dějiny německé literatury 2. Od osvícenství k době předbřežnové*. Praha: Karolinum. ISBN 80-246-1017-5.
- BIETAK, Wilhelm, 1931. *Der Lebensgefühl des „Biedermeiers“ in der österreichischen Dichtung*. Wien: Braumüller.
- BILIŇSKA, Irena, 2014. Romantický básnik slobody. In SLÁDKOVIČ, Andrej. *Dielo*. Bratislava: Kalligram – Ústav slovenskej literatúry SAV, s. 731-749. ISBN 978-80-8101-858-9.
- BILIŇSKA, Irena, 2019. Biedermeier Andreja Sládkoviča. In ZAJAC, Peter – SCHMARCOVÁ, Lubica, ed. *Slovenský romantizmus. Synopticko-pulzačný model kultúrneho javu*. Brno: Host, s. 149-162. ISBN 978-80-7491-545-1.
- BOEHN, Max von, 1911. *Biedermeier. Deutschland von 1815 - 1847*. Berlin: Cassirer.
- Eстетика, časopis pro estetiku a teorii umění*, 1996. [Monotematické číslo k otázkam biedermeieru.] Roč. 33, č. 3-4, s. 1-127. ISSN 0014-1291.
- EXNER, Milan, 1995. Biedermeier a syndrom rozpadu. *Eстетika*, roč. 32, č. 2, s. 15-23. ISSN 0014-1291.
- FORDINÁLOVÁ, Eva, 2008. *Problematika a problémy slovenskej klasicistickej poézie*. Trnava: Vydavateľstvo Trnavskej univerzity. ISBN 978-80-8082-193-7.
- FORDINÁLOVÁ, Eva, 2009. Klasicizmus. In SEDLÁK, Imrich, ed. *Dejiny slovenskej literatúry I*. Martin: Matica slovenská – Bratislava: Literárne informačné centrum, s. 180-311. ISBN 978-80-7090-935-5.
- HERMANN, Georg, 1913. *Das Biedermeier im Spiegel seiner Zeit. Briefe, Tagebücher, Memoiren. Volksszenen und ähnliche Dokumente*. Berlin – Leipzig – Wien – Stuttgart: Deutsches Verlagshaus Bong & Co.
- HOBEN, Heinrich Hubert, 1924. *Der gefesselte Biedermeier. Literatur, Kultur, Zensur in der guten alten Zeit*. Leipzig: H. Haessel.
- HRDINOVÁ, Radmila, 1997. Václav Kliment Klicpera a český biedermeier. In *Východočeské Athény a Josef Liboslav Ziegler*. Boskovice: Albert, s. 140-145. ISBN 80-85834-50-2.
- JANÁČKOVÁ, Jaroslava, 1998. Romantizmus – biedermeier. In *Česká literatura od počátků k dnešku*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, s. 209-211. ISBN 80-7106-308-8.
- JIRÁT, Vojtěch, 1940. *Lyrika českého obrození (1750 - 1850)*. Praha: Českomoravský kompas.
- JIRÁT, Vojtěch, 1978. *Portréty a studie*. Praha: Odeon.
- JIRÁT, Vojtěch, 1937. Le rôle du „Biedermeier“ dans le réveil Tchèque. *L'Europe centrale*, roč. 12, č. 1, s. 10-12.
- KÁŠA, Peter, 2001. *Medzi estetickou a ideológiou. Literárnohistorické a komparatistické štúdie*. Prešov: Prešovská univerzita.
- MARČOK, Viliam, 1968. *Počiatky slovenskej novodobej prózy*. Bratislava: Vydavateľstvo SAV.
- MIKULOVÁ, Marcela, 2016. Vansovej koncept neskorého biedermeieru. In MIKULOVÁ, Marcela – TARANENKOVÁ, Ivana, ed. *Konfigurácie slovenského realizmu. Synopticko-pulzačný model kultúrneho javu*. Brno: Host, s. 187-195. ISBN 978-80-7491-546-8.
- MRÁZ, Andreas, 1943. *Die Literatur der Slowaken*. Berlin – Prag – Wien: Volk und Reich Verlag.
- MRÁZ, Andrej, 1948. *Dejiny slovenskej literatúry*. Bratislava: Slovenská akadémia vied a umení.
- MRÁZ, Andrej, 1940. Dr. Anton Ottmayer. *Elán: Mesačník pre literatúru a umenie*, roč. 10, č. 8, s. 5-7.
- NOGE, Július, 1969. *Slovenská romantická próza*. Bratislava: Vydavateľstvo SAV.
- PAŠUTHOVÁ, Zdenka, 2012. Texty – kontexty. In CHALUPKA, Ján. *Súborné dramatické dielo I*. Bratislava: Divadelný ústav, s. 463-551. ISBN 978-80-89369-51-5.
- PIŠŤÚT, Milan, 1938. *Počiatky básnickej školy Štúrovej*. Bratislava: Učená spoločnosť Šafaříkova, 1938.
- PONGS, Hermann, 1935. Ein Beitrag zum Dämonischen im Biedermeier. *Dichtung und Volkstum*, roč. 36, č. 2-3, s. 241-261.
- RATAJCZAKOWA, Dobrochna, 2006. Arcydzieło biedermeieru? In *W kryształe i w płomieniu. Studia i szkice o dramacie i teatrze 2*. Wrocław: Wyd. Uniwersytetu Wrocławskiego, s. 233-248. ISBN 978-83-229-2775-5.
- SAHÁNEK, Stanislav, 1938. *Literární biedermeier v německém písemnictví. Spisy Filosofické fakulty University Komenského v Bratislavě XXVI*. Bratislava: Filozofická fakulta UK.

- 494 ŠMATLÁK, Stanislav, 1957. Poznámky k vývinu slovenskej epickej poézie I. Klasicistická epika. *Slovenská literatúra*, roč. 4, č. 1, s. 3-34.
- ŠMATLÁK, Stanislav, 1979. *Dve storočia slovenskej lyriky*. Bratislava: Tatran.
- TARANENKOVÁ, Ivana, 2016. Konfigurácie slovenského literárneho realizmu. In MIKULOVÁ, Marcela - TARANENKOVÁ, Ivana, ed. *Konfigurácie slovenského realizmu. Synopticko-pulzačný model kultúrneho javu*. Brno: Host, s. 27-71. ISBN 978-80-7491-546-8.
- TUREČEK, Dalibor, 1996a. Biedermeier na českém obrozeneckém jevišti. *Estetika*, roč. 33, č. 3-4, s. 73-83. ISSN 0014-1291.
- TUREČEK, Dalibor, 1996b. Úvodem. *Estetika*, roč. 33, č. 3-4, s. 1-3. ISSN 0014-1291.
- TUREČEK, Dalibor, 2003. Biedermeier a současná literárněvědná bohemistika. *Česká literatúra*, roč. 51, č. 3, s. 289-301. ISSN 0009-0468.
- TUREČEK, Dalibor, 2005. Romantismus anebo/kontra biedermeier? *Slovenská literatúra*, roč. 52, č. 4-5, s. 243-261. ISSN 0037-6973.
- TUREČEK, Dalibor, 2018. *Sumář. Diskurzivita české literatury 19. století*. Brno: Host. ISBN 978-80-7577-603-7.
- TVRDÍK, Milan, 2015. K problematice literatury německého a rakouského biedermeieru. *Svět literatury*, roč. 25, č. 52, s. 95-115. ISSN 2336-6729.
- TÁBORSKÁ, Jiřina, 1983. Biedermeier. In VLAŠÍN, Štěpán, ed. *Slovník literárních směrů a skupin*. Praha: Panorama, s. 24.
- VLČEK, Jaroslav, 1933. *Dejiny literatury slovenskej*. Turčiansky sv. Martin: Matica slovenská.
- ZAJAC, Peter: Paradoxy slovenského romantického hnutia. In *Štúr, štúrovci, romantici, obrodenci*. Bratislava: Ústav slovenskej literatury SAV, s. 33-78. ISBN 978-80-88746-32-4.

Prof. PhDr. Miloslav Vojtech, PhD.
Katedra slovenskej literatúry
a literárnej vedy
Filozofická fakulta Univerzity
Komenského
Gondova 2
811 02 Bratislava 1
Slovenská republika
E-mail: miloslav.vojtech@uniba.sk